

**ВІДНОВЛЕННЯ ПІДПІЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПРИБУЛИМИ
ІЗ ТАБОРІВ І СПЕЦПОСЕЛЕНЬ УЧАСНИКАМИ
НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ
(ДРУГА ПОЛОВИНА 1950-Х – 1960-ТІ РР.)**

Трофимович В. В.

*доктор історичних наук,
професор кафедри історії ім. проф. М. П. Ковальського
Національного університету «Острозька академія»
м. Острог, Рівненська область, Україна*

Трофимович Л. В.

*кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри гуманітарних наук
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
м. Львів, Львівська область, Україна*

Організаційна діяльність репресованих учасників націоналістичного підпілля та повстанського руху після повернення із таборів і спецпоселень до УРСР залишається недостатньо дослідженою.

У березні та травні 1956 р. радянський уряд у ході десталінізації прийняв дві постанови, за якими із заслання звільнялися певні категорії спецпоселенців. Це дало можливість повернутися в УРСР засудженим оунівцям та упівцям [Детальніше про це: 9, с. 25–31]. «Численні факти говорять про те, – повідомляло республіканське партійне керівництво у Кремль, – що частина повернених із ув'язнення націоналістів не залучається до праці, веде антирадянську пропаганду, відновлює між собою зв'язки і тероризує радянських громадян, особливо активістів, які брали участь у боротьбі з ними» [8, с. 551].

Станом на 1 серпня 1957 р. органи КДБ зафіксували 107 845 осіб, які повернулися із таборів, де відбували покарання за антирадянську діяльність. У тому числі 47153 оунівця та упівця, а також їхніх симпатиків [3, арк. 340].

Від самого початку створення осередки українських націоналістів намагалися дотримуватися суворої конспірації. Для прикладу, Сергій Китлюк, який повернувся із таборів до Здолбунівського р-ну Рівненської обл., заявив у липні 1956 р. співрозмовнику: «Я організатор...

Ти будеш знати лише мене одного і тебе буде знати одна людина, нам працювати доведеться багато і довго. Наш обов'язок – підготувати народ. Оскільки я тебе знаю, не хочу щоб ти сидів без діла та чекав... Потрібно діяти за принципом трійок» [1, арк. 194-195].

Загалом упродовж 1956 р. органами держбезпеки було виявлено біля 20-ти груп осіб, які повернулися із таборів та відновили організаційну антирадянську роботу. З них співробітниками КДБ арештовано 119, а органами міліції та прокуратури – 362 особи [3, арк. 12].

Упродовж 1957 р. кадебісти республіки виявили 36 груп «українських націоналістів», із яких шість оперативно ліквідували [5, арк. 176].

На початку квітня 1957 р. органи держбезпеки завели агентурну справу «Поверненці» на учасників підпілля ОУН, які прибули з місць ув'язнення до Корецького р-ну Рівненської обл. [3, арк. 158-159]. З допомогою працівниці районної друкарні вони планували отримати шриффт для виготовлення листівок. Восени того ж року один із них, О. Москалик, відвідував своїх знайомих у Львівській та Тернопільській областях, які щойно повернулися з таборів [2, арк. 129-131; 10, с. 33]. Сильвестр Дашук, Ростислав Семенчук і Філімон Малишевський, які після таборів оселилися на Рівненщині, встановили зв'язок із групою соратників у Кіровоградській обл. на чолі з Анатолієм Булавським. У них зберігалася велика кількість листівок, виготовлених друкарським способом [4, арк. 121-122]. Також УКДБ Рівненської обл. завело у квітні 1957 р. агентурну справу «Невгамовні» на осіб, які перед поверненням додому входили до Заполярного проводу ОУН у Воркуті. Серед них були: завідувач медпункту с. Гориньград Рівненського р-ну Святослав Соловей, Михайло Андрейчук, учень водійської школи Милентій Войтюк, медсестра лікарні с. Гута Костопільського р-ну Марія Шевчук та Сергій Охримович [2, арк. 198–200].

Цього ж року була заведена агентурна справа «Хижакі» на трьох колишніх учасників ОУН із Межирицького та «Шакалі» – на двох із Гошанського р-нів [4, арк. 123].

У жовтні 1957 р. співробітники КДБ у Вербському р-ні Рівненської обл. затримали колишнього оунівця Ільчука, який намагався створити осередок підпілля [5, арк. 227].

Упродовж 1954–1964 рр. органи держбезпеки республіки притягнули до кримінальної відповідальності за «український націоналізм» 793 особи. Ліквідовано 77 їхніх підпільних організацій, до яких входив 601 член. Безпосередньо в західних областях УРСР – 54 організації з 463 особами. З них найбільш активні – 201 понесли кримінальну відповідальність, а стосовно 400 – провели «профілактичні заходи» [7, арк. 38].

У 12-х виявлених кадебістами націоналістичних осередках були розроблені організаційні документи. Один із них за 1958 р. мав назву

«Що робити сьогодні». «Хоча ми й програли у нерівному бою із червоним сатрапом, але це не похитнуло нашу віру в перемогу, – зазначалось у ньому. – Продовжуємо свою боротьбу, готуємо українські маси для рішучого зриву... У декого із нас виникає запитання: що робити сьогодні? Це питання має розлогі відповіді, а саме: а) нам потрібно не забувати національну самосвідомість; б) перевиховати і підготувати молоде покоління; в) ліквідувати випадки алкоголізму; г) зберегти максимум революційних сил; д) ліквідувати міжусобиці та архаїчні тенденції» [6, арк. 40].

Таким чином, після повернень із таборів і спецпоселень частина колишніх учасників націоналістичного підпілля та повстанського руху розпочала антирадянську діяльність, спрямовану на відновлення нелегальних організацій, налагодження зв'язків між ними, а також залучення осіб, раніше не причетних до спротиву. Використовуючи різноманітні форми у своїй роботі, вони обмірковували перспективи подальшої національно-визвольної боротьби, готували програмні й організаційні документи, друкували й поширювали націоналістичні листівки, матеріали антирадянського змісту серед підростаючого покоління. Численні факти свідчили про те, що радянські органи державної безпеки, використовуючи різноманітні методи та прийоми, докладали значних зусиль, аби знешкодити підпільні організації та групи і притягнути до відповідальності їхніх членів.

Література:

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 2. Спр. 12. 303 арк.
2. ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 2823. 345 арк.
3. ГДА СБУ. Ф. 2. Спр. 2852. 353 арк.
4. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0916. 288 арк.
5. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0917. 391 арк.
6. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0940. 260 арк.
7. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 0941. 476 арк.
8. Літопис УПА. Нова серія. Т.7: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ. Кн. четверта. 1949–1959. Київ; Торонто, 2003. 717 с.
9. Трофимович В. Повернення в Західну Україну з таборів і спецпоселень учасників підпільно-повстанського руху (1956–1957). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог : вид-во НаУОА, 2021. Вип. 32. С. 25–31.
10. Трофимович В. Організаційна діяльність прибулих із таборів і спецпоселень учасників підпільно-повстанського руху (друга половина 1950-х – 1960-ті рр. *Наукові записки Національного університету*

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-270-1-8>

РОЛЬ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Філіпович М.Б.

*кандидат історичних наук, доцент,
докторантка Волинського національного університету
імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

Російсько-українська війна яка розпочалася 24 лютого 2022 року актуалізувала питання ролі і значення історичної освіти, а також потребу переосмислення методологічної складової досліджень з історії України.

У сучасних реаліях, коли в Україні йде війна, а напередодні здійснювалися реформи, зокрема у системі освіти, звертає на себе той факт, що на жаль історична наука залишилася найбільш консервативною і стагнаційною порівняно з іншими гуманітарними освітньо-науковими галузями. Якщо в українській філології з заздрісною регулярністю переглядаються освітні програми, що у свою чергу дозволило досить швидко реагувати на повсякденні реалії і вилучати російських письменників з шкільних програм; українська абетка та правопис за тридцять років незалежності нашої держави переглядалася що найменше два рази, то в історичні освітні програми – фактично, після появи праць О. Субтельного, нічого новітнього не вносилося.

Звичайно, на початку 90-х років ХХ століття історична освіта зазнає суттєвих структурних змін, значним чином опираючись на історичні розробки діаспорних вчених, таких як от Н. Полонська-Василенко, Д. Дорошенко та ін., що дозволило у досить швидкому темпі перетворити курс історії України з регіонального, вторинного навчального курсу на курс історії суверенної держави з повноцінним історичним корінням.

Зміни які відбулися у 90-х роках ХХ століття в історичній науці призвели у до пошуку нової методології навчання історії та змін у вітчизняній педагогіці та методиці навчання перейшовши на принципово нову площину – «органічне поєднання загальнодемократичних й гуманістичних засад з національними і державними» [5]. Хоча, як на